

แนวคิดเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดกับพุทธปรัชญา

Concept of Rebirth and Buddhist Philosophy

พันเอก วิบูลย์พงศ์ พันธุนนท์^๑

Colonel Wiboonpong Punthunon

ดร.ปาลี พุทธรักษา^๒

Dr. Pali Buddharaksa

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องนี้มีจุดประสงค์เพื่อต้องการทราบว่ามนุษย์เรามีความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดมีความเกี่ยวข้องกับพุทธปรัชญาหรือไม่อย่างไร การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีศึกษาเชิงคุณภาพจากการศึกษาพบว่าในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเรื่องอริยสัจ ๔ และปฏิจกสมุปบาท มีความสอดคล้องกับหลักการเกี่ยวกับเวียนว่ายตายเกิดหรือสังสารวัฏของพุทธปรัชญา มีการยกตัวอย่างการเวียนว่ายตายเกิดของบุคคลและสัตว์ว่า กรรมเกิดขึ้นจากเจตนาที่จะกระทำ ผลที่เกิดจากการกระทำจะส่งผลให้มนุษย์ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอยู่อย่างนี้ไม่รู้จบ ตามคำที่ว่าบุคคลทำกรรมใดไว้ย่อมได้รับผลของกรรมนั้นอย่างแน่นอน

คำสำคัญ : แนวคิด, การเวียนว่ายตายเกิด, พุทธปรัชญา

Abstract

The Academic paper has an objective that keens on to define the exact concept of Buddhist *samsāra* in the aspect of Buddhist Philosophy among the human thought. For getting things done, the qualitative method is applied to this piece of work. According to the study, there are couples of important doctrines, which are The Four Noble Truths and *Paṭicca-samuppāda*, which have played a key role to be consistent with the concept of *samsāra* in Buddhist Philosophy. In addition, for

---

^๑นิสิตพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Ph.D. Candidate, Tipitaka Studies, Department of Buddhism, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, E-mail.: wphanthunth@gmail.com.

^๒ หัวหน้าภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และกรรมการสำนักตำราและวิชาการ มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์

Head of Eastern Languages Subject Branch, Humanities Faculty, Chiang Mai University and Committee, Bureau of Textbook and Academic, Mahamakuta Rajavidyalaya foundation under Royal Patronage, E-mail.: baleeb@gmail.com.

instance, the *samsāra* of human beings as well as animals are developed from the intentional deeds, and therefore the result of actions finally cause human to return in process of the ceaselessly inevitable *samsāra*. In conclusions, whether or not, every human beings definitely receive the effect of action as a fruit of their action in the end.

Keywords: concept, Samsāra, Buddhist Philosophy

๑. บทนำ

ความสงสัยของมนุษย์เกิดขึ้นมาช้านานแล้ว เมื่อมนุษย์สงสัยขึ้น มนุษย์ก็จะหาคำตอบ ซึ่งการคิดหาคำตอบเหล่านั้น มีความจำเป็นต้องใช้หลักการด้วยเหตุผลมาสนับสนุนเพื่อให้คำตอบ มีความน่าเชื่อถือหรือเป็นคำตอบที่สมเหตุสมผลถึงแม้บางครั้งการได้มาของคำตอบจะมีความที่น่าเชื่อถือนั้นยังอาจถูกโต้แย้งด้วยการใช้เหตุผลใหม่ที่ดีกว่าและได้คำตอบใหม่ที่น่าเชื่อถือและสมเหตุสมผลกว่า เพราะในการคิดหาคำตอบด้วยการใช้เหตุผลแต่ละครั้งนั้น อาจถูกโต้แย้งเรื่อยไปจนไม่สามารถหาข้อโต้แย้งได้อีกต่อไป ความสงสัยกับการคิดหาคำตอบของมนุษย์จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้มนุษย์รู้จักการใช้เหตุผลเพื่อพัฒนาความคิดและสมรรถภาพการไตร่ตรองโดยการใช้ปัญญาของตนอยู่เสมอ มนุษย์จึงเป็นสัตว์ที่รู้จักคิดด้วยเหตุผล รวมไปถึงการคิดค้นหลักการว่าด้วยวิธีการหรือกฎเกณฑ์ในการใช้เหตุผลอีกด้วย เรียกว่า ตรรกศาสตร์หรือตรรกวิทยา เพราะการคิดการตรึกตรองอย่างเป็นระบบนี้เองปรากฏทั่วไปจึงมีความเห็นร่วมกันว่าตรรกศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาว่าด้วยกฎเกณฑ์การใช้เหตุผล การใช้เหตุผลกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์จึงมีความสัมพันธ์ที่ไม่สามารถตัดขาดจากกันได้ ทั้งนี้ก็เพื่อแสดงถึงศักยภาพด้านความเฉลียวฉลาดของมนุษย์ในการรู้จักคิดหาคำตอบของข้อสงสัยของตนเองที่ต่างจากเครื่องจักรทั่วไป

เหตุผลที่จะทำให้เกิดความเชื่อขึ้นจึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่จะทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและเกิดประโยชน์สูงสุด หากมนุษย์ไม่รู้จักที่จะใช้เหตุผลมนุษย์ก็ไม่แตกต่างกันกับสัตว์เครื่องจักร เหตุผลเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์รู้จักผิดชอบชั่วดี แต่ในบางครั้งมนุษย์ก็ใช้เหตุผลในการทำร้ายบุคคลอื่น เพราะเหตุผลที่ใช้อาจไม่ใช่เหตุผลที่ดีและถูกต้องเสมอไป ด้วยเหตุนี้ การใช้เหตุผลควรมีเกณฑ์เพื่อพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบอย่างมีสติคิดถึงประโยชน์ทั้งของตัวเองและส่วนรวมเป็นหลักการอ้างเหตุผล คือ การดึงข้อความหนึ่งออกมาจากข้อความหนึ่งโดยมีจุดประสงค์เพื่อชวนให้เชื่อหรือเพื่ออธิบายให้เข้าใจและมีกฎเกณฑ์สำหรับตัดสินว่าดึงออกมาได้ถูกต้องหรือไม่ การอ้างเหตุผลที่ถูกต้อง คือ การดึงข้อความหนึ่งออกมาจากอีกข้อความหนึ่งโดยเดินตามกฎโดยข้อความที่เป็นตัวตั้งเรียกว่า ข้ออ้าง และข้อความที่เราดึงออกมาจากข้ออ้างเรียกว่า ข้อสรุป หรือ

กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ประโยคที่เราดึงออกมาจากประโยคอื่นเป็นผล ประโยคที่เป็นแหล่งที่มาของประโยคอื่นเป็นเหตุ โดยจะเห็นได้จากประโยคที่เรายกขึ้นมาเพื่อตอบคำถามเพราะเหตุใด^๓

ในพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการใช้เหตุผลจนกระทั่งได้ชื่อว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของเหตุและผลที่ทำทนายให้คนมาพิสูจน์ (เอหิพัสสโก) โดยพระพุทธเจ้าสอนไม่ให้เชื่อแบบมมาย ไร้หลักการ จะเห็นได้จากหัวข้อธรรมหรือในพระสูตรต่าง ๆ เช่น อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท อิทัปปัจจยตา ซึ่งหมายถึงการเกิดขึ้นของสิ่งทั้งหลายมีการอาศัยซึ่งกันและกันตัวอย่างเช่น สิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี สิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด เป็นต้น หรือกฎแห่งกรรม เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หรือคำสอนย่อ ๆ ที่พระอัสสชิกล่าวแก่พระสารีบุตรเมื่อครั้งพบกันครั้งแรกว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นมาแต่เหตุ สิ่งนั้นก็ดับไปที่เหตุเช่นเดียวกัน^๔

หลักความเป็นเหตุเป็นผล ซึ่งเป็นหลักของเหตุปัจจัยที่อิงอาศัยซึ่งกันและกัน ที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท เมื่ออันนี้มี อันนี้จึงมี เมื่ออันนี้ไม่มี อันนี้ก็ไม่มี เพราะอันนี้เกิด อันนี้จึงเกิด เพราะอันนี้ดับ อันนี้จึงดับ นี่เป็นหลักความจริงพื้นฐานว่า สิ่งหนึ่งสิ่งใดจะเกิดขึ้นมาลอย ๆ ไม่ได้ หรือในชีวิตประจำวันของเรา ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตัวเราจะเป็นปัญหาลอย ๆ ไม่ได้ จะต้องมียุทธปัจจัยหลายเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นมา หากเราต้องการแก้ไขปัญหาก็ต้องอาศัยเหตุปัจจัยในการแก้ไขหลายเหตุปัจจัย ไม่ใช่มีเพียงปัจจัยเดียวหรือมีเพียงหนทางเดียวในการแก้ไขปัญหา เป็นต้น

คำว่า “เหตุปัจจัย” พุทธศาสนาถือว่า สิ่งที่ทำให้ผลเกิดขึ้นไม่ใช่เหตุอย่างเดียว ต้องมีปัจจัยต่าง ๆ ด้วยเมื่อมีปัจจัยหลายปัจจัยผลก็เกิดขึ้น ตัวอย่างเช่น เราปลูกมะม่วง ต้นมะม่วงงอกงามขึ้นมา ต้นมะม่วงถือว่าเป็นผลที่เกิดขึ้น การที่ต้นมะม่วงจะเกิดขึ้นเป็นต้นที่สมบูรณ์ได้ต้องอาศัยเหตุปัจจัยหลายปัจจัยที่ก่อให้เกิดเป็นต้นมะม่วงได้ เหตุปัจจัยเหล่านั้น ได้แก่ เมล็ดมะม่วง ดิน น้ำ ออกซิเจน แสงแดด อุณหภูมิที่พอเหมาะ ปุ๋ย เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้พร้อมจึงก่อให้เกิดต้นมะม่วง ตัวอย่างความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย เช่น ปัญหาการมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ ซึ่งเป็นผลที่เกิดจากการเรียนของนักเรียน มีเหตุปัจจัยหลายเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเรียนอ่อน เช่น ปัจจัยจากครูผู้สอน ปัจจัยจากหลักสูตร ปัจจัยจากกระบวนการเรียนการสอน ปัจจัยจากการวัดผลประเมินผล ปัจจัยจากตัวของนักเรียนเอง เป็นต้น ดังพระบาลีว่า เหตุเป็นปัจจัยโดยเป็นเหตุปัจจัยแห่งธรรมทั้งหลายที่สัมปยุตกับเหตุแห่งรูปทั้งหลายที่มีเหตุอันเป็นสมุฏฐาน^๕

ผู้เขียนต้องการที่จะศึกษาความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดมีความสัมพันธ์กับพุทธปรัชญาอย่างไร โดยมีจุดประสงค์เพื่อต้องการทราบว่า ความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดมีแนวคิดและเหตุผล

^๓ปรีชา ช่างขวัญยืน, การใช้เหตุผล, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๗.

^๔ประยงค์ แสนบุราณ, ตรรกศาสตร์เบื้องต้น, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๙), หน้า ๖๓.

^๕อภิ.ป. (ไทย) ๔๐/๑/๒.

ตามแนวทางของพุทธปรัชญาอย่างไร การเวียนว่ายตายเกิดเป็นไปตามหลักการทางพระพุทธศาสนา
อย่างแท้จริงหรือไม่อย่างไร

๒. เหตุผลและแนวคิดในทางพระพุทธศาสนา

ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้อธิบายความเป็นเหตุเป็นผลหรือความสัมพันธ์ของเหตุ
ปัจจัยไว้ในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า หลักปฏิจจสมุปบาท ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นอาการ
ของสิ่งทั้งหลายที่สัมพันธ์กันที่อาศัยเป็นเหตุปัจจัยต่อกันอย่างเป็นกระแส ในภาวะที่เป็นกระแสนี้
ขยายความหมายออกไปให้เห็นแง่ต่าง ๆ ได้ คือ สิ่งทั้งหลายมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องอาศัยเป็นปัจจัย
แก่กัน สิ่งทั้งหลายมีอยู่โดยความสัมพันธ์กัน สิ่งทั้งหลายมีอยู่ด้วยอาศัยปัจจัย สิ่งทั้งหลายไม่มีความคงที่
อยู่อย่างเดิมแม้แต่ขณะเดียว สิ่งทั้งหลายไม่มีอยู่โดยตัวของมันเอง คือ ไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมัน และ
สิ่งทั้งหลายไม่มีมูลการณ์หรือต้นกำเนิดเดิมสุด แต่มีความสัมพันธ์แบบวัฏจักรหมุนวนจนไม่ทราบว่าจะอะไร
เป็นต้นกำเนิดที่แท้จริง

หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเน้นที่ความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย ในที่นี้จะกล่าวถึงหลัก
คำสอนเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดในทางพุทธปรัชญา มี ๒ เรื่อง คือ ปฏิจจสมุปบาท และ อริยสัจ ๔

๑. ปฏิจจสมุปบาท คือ การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น เป็นกฎธรรมชาติที่
พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ พระองค์จึงได้ชื่อว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า กฎปฏิจจสมุปบาท เรียกอีกอย่าง
หนึ่งว่ากฎอิทัปปัจจยตา นั่นก็คือกฎแห่งความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน กฎปฏิจจสมุปบาทเป็น
กฎแห่งเหตุผลที่ว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนั้นจึงมี เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนั้นจึงดับ โดยมีองค์ประกอบ ๑๒ ประการ ได้แก่
อวิชชา (คือ ความไม่รู้จริงของชีวิต ไม่รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ ไม่รู้เท่าทันตามสภาพที่เป็นจริง) สังขาร (คือ
ความคิดปรุงแต่งหรือเจตนาทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล) วิญญาณ (คือ ความรับรู้ต่ออารมณ์ต่างๆ เช่น
เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัส) นามรูป (คือ ความมีอยู่ในรูปธรรมและนามธรรม ได้แก่ กายกับจิต)
สฬายตนะ (คือตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) ผัสสะ (คือ การถูกต้องสัมผัสหรือการกระทบ) เวทนา
(คือ ความรู้สึกว่าเป็นสุข ทุกข์ หรืออุเบกขา) ตัณหา (คือ ความทะยานอยากหรือความต้องการในสิ่งที่
อำนวยความสะดวกและกระตุ้นหลักหนี่ในสิ่งที่ทำให้เกิดทุกขเวทนา) อุปาทาน (คือ ความยึดมั่น ถือ
มั่นในตัวตน) ภพ (คือ พฤติกรรมที่แสดงออกเพื่อสนองอุปาทานนั้น ๆ เพื่อให้ได้มาและให้เป็นไปตามความ
ยึดมั่นถือนั่น) ขาติ (คือ ความเกิด ความตระหนักในตัวตน ตระหนักในพฤติกรรมของตน) และ ชรา
มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสะ (คือ ความแก่ ความตาย ความโศกเศร้า ความคร่ำ
ครวญ ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ และความคับแค้นใจหรือความกลัดกลุ้มใจ)^๒

^๒ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ วจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุทธมหาราช (อภิมหาราช)
แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพลส จำกัด, ๒๕๖๐), หน้า ๙๐๔-๙๙๔.

องค์ประกอบทั้ง ๑๒ ประการนี้ พระพุทธเจ้าเรียกว่า องค์ประกอบแห่งชีวิต หรือ กระบวนการของชีวิต องค์ประกอบทั้ง ๑๒ ประการต่างก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันทำนองปฏิกิริยา ลูกโซ่ เป็นเหตุปัจจัยต่อกัน โยงใยเป็นวงเวียนไม่มีต้นไม่มีปลาย ไม่มีที่สิ้นสุด กล่าวคือเพราะมีอวิชชา จึงมีสังขาร เพราะมีสังขาร จึงมีวิญญาณ เพราะมีวิญญาณ จึงมีนามรูป เพราะมีนามรูป จึงมีสฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะ จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะ จึงมีเวทนา เพราะมีเวทนา จึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาจึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทาน จึงมีภพ เพราะมีภพ จึงมีชาติ เพราะมีชาติ จึงมีชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสะ^๗

องค์ประกอบของชีวิตตามกฎปฏิจจสมุปบาทดังกล่าวนี้ เป็นสายเกิดหรือสายอนุโลม เรียกว่า สมุทัยวาร ในทางตรงกันข้ามถ้าเราสามารถรู้เท่าทันกระบวนการของชีวิตและกำจัดเหตุเสียได้ ผลก็ย่อมสิ้นสุดลง ปฏิจจสมุปบาทดังกล่าวนี้เป็นสายดับหรือสายปฏิโลม เรียกว่า นิโรธวาร^๘ โดยมีลำดับความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน ดังนี้

จากกฎปฏิจจสมุปบาทนี้ จะเห็นได้ว่า ทั้งสายเกิด (อนุโลม) และสายดับ (ปฏิโลม) ทุกสิ่งทุกอย่าง หรือที่เรียกว่า สภาวะธรรม จะมีอวิชชาเป็นตัวเหตุอันดับแรก กล่าวคือ เพราะมีอวิชชา ทุกสิ่งทุกอย่างจึงมี และเพราะอวิชชาดับ (สิ้นสุดลง) ทุกสิ่งทุกอย่างก็ย่อมดับลงด้วย คือ เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสะจึงดับ^๙

๒. อริยสัจ ๔ จากกฎปฏิจจสมุปบาทหรือกฎอิทัปปัจจยตาที่ว่า อวิชชาเป็นเหตุของทุกสิ่งทุกอย่าง อวิชชา คือ ความไม่รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ หากกล่าวโดยสรุป เราจะเห็นได้ว่า กฎปฏิจจสมุปบาทก็คือ อริยสัจ ๔ (ความจริงอันประเสริฐ) มี ๔ ประการ คือ

๑) ทุกข์ หมายถึง ความไม่สบายกายไม่สบายใจหรือสภาพที่บีบคั้นจิตใจให้ทนได้ยาก ทุกข์เป็นสภาวะที่จะต้องควรกำหนดรู้

๒) สมุทัย (ทุกข์สมุทัย) หมายถึง ต้นเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา ๓ ประการ ได้แก่ กามตัณหา (ความทะยานอยากในกาม อยากได้อารมณ์อันน่าใคร่) ภวตัณหา (ความทะยานอยาก

^๗วิ.มหา. (ไทย) ๔/๓/๕.

^๘วิ.มหา. (ไทย) ๔/๓/๖.

^๙วิ.มหา. (ไทย) ๔/๓/๖.

ในภพ อยากรู้นั้นเป็นนี่) และวิภาตัตถา (ความทะยานอยากในวิภพ อยากรู้นั้นเป็นนี่)^{๑๐} สมุทัยเป็นสภาวะที่จะต้องละหรือทำให้หมดไป จึงควรละเสีย

๓) นิโรธ (ทุกขนิโรธ) หมายถึง ความดับทุกข์หรือสภาวะที่ปราศจากทุกข์ เป็นสภาวะที่ต้อง ทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้ง จึงควรทำให้แจ้ง

๔) มรรค (ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา) หมายถึง ทางดับทุกข์หรือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ มัชฌิมาปฏิปทาหรืออริยมรรคมีองค์ ๘ เมื่อสรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา มรรคเป็นสภาวะที่ต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเองจึงจะไปสู่ความดับทุกข์ได้ จึงควรทำให้เจริญ^{๑๑}

ดังพระพุทธเจ้าตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย นี่คือนัชฌิมาปฏิปทานั้นที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิปทา ก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้เป็นทุกขอริยสังค คือ แม้ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายก็เป็นทุกข์ ความประสพกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ความไม่ได้สิ่งทีปรารถนาก็เป็นทุกข์ โดยย่ออุปาทานขันธ ๕ ก็เป็นทุกข์ ข้อนี้ทุกขสมุทยอริยสังค คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีกประกอบด้วยความเพิลิตเพลิน และความกำหนด มีปกติให้เพิลิตเพลินในอารมณ์นั้น ๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ข้อนี้ทุกขนิโรธอริยสังค คือ ความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความสละทิ้ง ความพ้น ความไม่อาลัยในตัณหา และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา อริยสังค คือ อริยมรรคมีองค์ ๘^{๑๒}

อริยสังค ๔ ถ้าวิเคราะห์ในเชิงวิทยาการสมัยใหม่แล้ว นั่นก็คือ ศาสตร์แห่งเหตุผล เพราะอริยสังค ๔ จัดได้เป็น ๒ คู่ แต่ละคู่เป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน เมื่อวิเคราะห์ในทางกลับกัน จากกฎที่ว่า เมื่อมีทุกข์ ก็ต้องมีความดับทุกข์ อริยสังคคู่ที่สอง (นิโรธและมรรค) กลายเป็นเหตุที่นำไปสู่ผล คือ การดับอริยสังคคู่แรก (ทุกข์และสมุทัย) อันเป็นการย้อนศรอีกรอบหนึ่ง จะเห็นได้ว่า อริยสังค ๔ เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกัน เป็นระบบเหตุผล คือ เมื่อมีเหตุเกิดแห่งทุกข์ (สมุทัย) ก็จะทำให้เกิดความทุกข์ (ทุกข์) ในขณะเดียวกัน

หากต้องการสภาวะหมดทุกข์ (นิโรธ) ก็ต้องกำจัดเหตุเกิดแห่งทุกข์ คือ ตัณหา ด้วยการปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ด้วยความเป็นเหตุเป็นผลนี้ยังนำมาใช้อธิบายการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลกหรือที่เรียกว่า สังสารวัฏ โดยมีความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดนี้ส่งผลให้เกิดภพชาติ เมื่อเกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิดอย่างนี้จิตหรือวิญญาณของสัตว์ทั้งหลายก็เหมือนกับการเดินทาง นับตั้งแต่

^{๑๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๑.

^{๑๑}วิ.มหา.(ไทย) ๔/๑๕-๑๖/๒๒-๒๓.

^{๑๒}ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๔/๑๓-๑๔/๒๑-๒๒.

ปฏิสนธิในครรภ์ของมารดาจนกระทั่งออกมาสู่โลกภายนอก มีชีวิตจนกระทั่งสิ้นอายุไข สุดท้ายชีวิตก็จะผ่านจากภพนี้ไปสู่ภพอื่น จากภพอื่นไปสู่ภพต่อ ๆ ไปไม่มีที่สิ้นสุด ดังพุทธองค์ทรงตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ที่สุดเบื้องต้น ที่สุดเบื้องปลายไม่ปรากฏ แก่เหล่าสัตว์ผู้ถูกอวิชชาเกิดขวาง ถูกตัณหาผูกไว้ วนเวียน ท่องเที่ยวไป ฯลฯ เปรียบเหมือน ท่อนไม้ที่บุคคลโยนขึ้นไปบนอากาศ บางคราวตกลงทางโคน บางคราวก็ตกลงทางขวาง บางคราวก็ตกลงทางปลาย อุปมานี้ฉันใด อุปไมยก็ฉันนั้น สัตว์ทั้งหลายผู้ถูกอวิชชาเกิดขวาง ถูกตัณหาผูกไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไป บางคราวจากโลกนี้ไปสู่โลกอื่น บางคราวก็จากโลกอื่นมาสู่โลกนี้

ภิกษุทั้งหลาย สงสารมีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ฯลฯ โครงกระดูก ร่างกระดูก กองกระดูก ของบุคคลคนหนึ่งผู้วนเวียนท่องเที่ยวไปตลอด ๑ กัป ถ้านำกระดูกนั้นนำมากองรวมกันได้ และกระดูกที่กองรวมกันได้ ไม่สูญหายไปพึงใหญ่เท่าภูเขาเวปุลละ ถ้ากองกระดูกนั้นเป็นของพึงชนมารวมกันได้ และกองกระดูกนั้นกองไว้ไม่พึงกระจัดกระจายไปช้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะวาสงสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้^{๑๓}

จากพุทธพจน์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า แนวความคิดเรื่องสังสารวัฏและภพชาติในพระพุทธศาสนา การที่บุคคลเวียนว่ายตายเกิดนี้ไม่ใช่เฉพาะมนุษย์อย่างเดียว แต่หมายรวมถึงสัตว์เดรัจฉานที่เกิดขึ้นด้วยแรงกรรมที่ได้ทำเอาไว้ในชาตินี้จะส่งผลในการเวียนเกิดเวียนตายเป็นมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉานก็ขึ้นอยู่กับกรรมหรือการกระทำที่ได้กระทำไว้ พระพุทธเจ้าทรงอุปมาไว้ว่า แม้แต่กองกระดูกที่เราเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏนี้หาเบื้องต้นเบื้องปลายมิได้ กองกระดูกของเราถ้าเอามารวมกันแล้วก็จะใหญ่โตเท่าภูเขาเวปุลละ (๑ ใน ๕ ภูเขาของกรุงราชคฤห์) ด้วยความที่สัตว์โลกรวมทั้งมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏตามกำเนิดที่เรียกว่า คติ ๕ (ที่ไปเกิดของสัตว์หรือแบบการดำเนินชีวิต)^{๑๔} ที่ไปเกิดหลังจากตายแล้ว แบ่งตามภาวะของภูมิที่ไปเกิดมี ๕ อย่าง คือ เทวดา มนุษย์ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์เดียรัจฉาน ด้วยอำนาจแห่งการกระทำที่เป็นเหตุเป็นผลของกฎแห่งกรรม โดยแบ่งตามคุณลักษณะที่ดีหรือไม่ดีเป็นเกณฑ์กำหนด คติ ๕ แบ่งออกได้ ๒ คือ สุขคติ (คติที่ดี) และทุกข์คติ (คติที่ไม่ดี) เมื่อบุคคลตายไปด้วยอำนาจแห่งการกระทำที่ถือว่าเป็นบุญที่ได้ทำมาจะส่งผลให้ไปเกิดในสุขคติ คือ เกิดเป็นมนุษย์ เทวดา (รวมพรหมทุกประเภท) แต่ถ้าหากทำความชั่วไว้มาก ทุกคติคือ เกิดเป็น สัตว์นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์เดียรัจฉาน เป็นที่ไปด้วยอำนาจกรรมที่ทำการทำให้เกิดเช่นนี้ในพระพุทธศาสนาได้อธิบายไว้ว่า เกิดจากกรรม คือ การกระทำที่บุคคลเมื่อตอนที่ยังมีชีวิตอยู่

^{๑๓} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๓๓/๒๒๓/๒๒๔.

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๗๓.

ได้กระทำเอาไว้^{๑๕}เมื่อตายลงก็จะเป็นผลที่ทำให้ไปเกิดในสุคติหรือทุคติ แม้ว่าจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน แต่คนส่วนมากก็ยังปรารถนาซึ่งเทวโลกและมนุษย์โลก คือ อยากเกิดเป็นเทวดาแล้วก็ยังปรารถนาที่จะเกิดที่ภูมิที่ดี หรืออยากเกิดเป็นมนุษย์ก็อยากเกิดที่ชาติตระกูลที่ดี มีผิวพรรณวรรณะงดงาม ร่ำรวยเงินทอง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยบุญที่ทำเอาไว้ในชาติก่อนหน้า ตามนัยที่พระพุทธเจ้าได้อธิบายไว้ในจุฬามณีวงศ์ มหากัมมวิภังคสูตร และกรรม ๑๒ ในวิสุทธิมรรค ดังตัวอย่างที่ยกมาดังนี้

ในจุฬามณีวงศ์ มหากัมมวิภังคสูตร ว่าด้วยการจำแนกกรรม มีเรื่องเล่าว่า

สมัยหนึ่งสุภมาณพ โทไทยบุตร ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี โดยได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า เหตุใดมนุษย์ที่เกิดมาจึงแตกต่างกันไป คือ มีอายุสั้น มีอายุยืน มีโรครมาก มีโรคน้อย มีผิวพรรณทราม มีผิวพรรณงาม มีศักดิ์น้อย มีศักดิ์มาก มีโภคะน้อย มีโภคะมาก เกิดในสกุลต่ำ เกิดในสกุลสูง มีปัญญาทราม มีปัญญามาก ดังนี้

พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้แตกต่างกันไป

สุภมาณพ โทไทยบุตร กราบทูลว่า ข้าพระองค์ไม่อาจเข้าใจความโดยย่อ นั้นได้ ขอพระองค์ได้โปรดอธิบาย ให้ข้าพระองค์ได้เข้าใจในรายละเอียดด้วยเถิด พระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายว่า ผู้ใดฆ่าสัตว์ เมื่อตายแล้วจะตกนรกหรือเกิดมามีอายุสั้น ผู้ใดไม่ฆ่าสัตว์ เมื่อตายแล้วได้ขึ้นสวรรค์ หรือเกิดมามีอายุยืน ผู้ใดเบียดเบียนสัตว์ เมื่อตายแล้วจะตกนรก หรือเกิดมามีโรครมาก ผู้ใดไม่เบียดเบียนสัตว์ เมื่อตายแล้วได้ขึ้นสวรรค์ หรือเกิดมามีโรคน้อย ผู้ใดมักโกรธ เมื่อตายแล้วจะตกนรก หรือเกิดมามีผิวพรรณทราม ผู้ใดไม่โกรธ เมื่อตายแล้วได้สวรรค์หรือเกิดมาเป็นคนน่าเลื่อมใส (มีผิวงาม) ผู้ใดมักริษยา เมื่อตายแล้วจะตกนรก หรือเกิดมามีศักดิ์น้อย ผู้ใดไม่มักริษยา เมื่อตายแล้วได้ขึ้นสวรรค์ หรือเกิดมามีศักดิ์มาก ผู้ใดไม่ทำบุญให้ทาน เมื่อตายแล้วจะตกนรก หรือเกิดมามีโภคะ (โภคทรัพย์) น้อย ผู้ใดทำบุญให้ทาน เมื่อตายแล้วได้ขึ้นสวรรค์ หรือเกิดมามีโภคะ (โภคทรัพย์) มาก ผู้ใดไม่สุภาพอ่อนน้อม เมื่อตายแล้วจะตกนรก หรือเกิดมาในสกุลต่ำ ผู้ใดสุภาพอ่อนน้อม เมื่อตายแล้วได้ขึ้นสวรรค์ หรือเกิดมาในสกุลสูง ผู้ใดไม่แสวงธรรมจากพระ เมื่อตายแล้วจะตกนรก หรือเกิดมามีปัญญาน้อย ผู้ใดแสวงธรรมจากพระ เมื่อตายแล้วได้ขึ้นสวรรค์ หรือเกิดมามีปัญญามาก^{๑๖}

^{๑๕}วัชระ งามเจริญจิตร, *พุทธศาสนาเถรวาท*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา, ๒๕๕๖), หน้า ๒๖๘.

^{๑๖}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙/๓๔๙.

จากพุทธพจน์จะเห็นได้ว่า การปฏิบัติตนในชาตินี้เป็นอย่างไรนั้น ผลที่ทำในชาตินี้จะนำไปสู่ผลของการเกิดในชาติต่อไปอย่างนั้น และพระพุทธเจ้ายังตรัสบอกถึงเหตุของการที่คนเราจะเกิดเป็นอย่างไร ผลก็คือตายแล้วเกิดที่ใด ถ้าเกิดเป็นมนุษย์จะเกิดมาอย่างไร

ในมหากัมมวิภังคสูตร ว่าด้วยการจำแนกกรรม มีเรื่องเล่าว่า

สมัยหนึ่งพระอานนท์ได้นำความไปกราบทูลถามพระพุทธเจ้ากรณีของพระสมิทธิกับโปตลิบุตรถึงเรื่องกรรมที่ได้กระทำไว้แล้วมีผล เมื่อบุคคลตายแล้วไม่ได้เกิดเป็นมนุษย์สิ่งที่กล่าวมาข้างต้นก็จะไม่เกิดขึ้น หากเหตุของการกระทำที่ทำไว้นั้นจะส่งผลไปสู่ภูมิที่เกิดแทน คือ กุศลกรรมที่ทำไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ก็จะส่งผลให้ไปเกิดในสุคติ เช่น สวรรค์ เป็นต้น ส่วนอกุศลกรรมที่ทำไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ก็จะส่งผลให้ไปเกิดในทุคติ เช่น นรก เป็นต้น อย่างเป็นทางการเป็นผล พระพุทธเจ้าทรงตรัสอธิบายพอสรุปได้ว่า

๑. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นมักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพ้อเจ้อ พง์เล็งอยากได้ของผู้อื่น มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฎฐิ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก

๒. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นมักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพ้อเจ้อ พง์เล็งอยากได้ของผู้อื่น มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฎฐิ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

๓. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ เป็นผู้ไม่พง์เล็งอยากได้สิ่งของของเขา เป็นผู้มิจจิตไม่พยาบาท เป็นสัมมาทิฎฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

๔. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ เป็นผู้ไม่พง์เล็งอยากได้สิ่งของของเขา เป็นผู้มิจจิตไม่พยาบาท เป็นสัมมาทิฎฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก^{๑๗}

จากพุทธพจน์ในพระสูตรนี้ จะเห็นได้ว่า หากพิจารณาให้ดีแล้วจะพบว่า การตรัสของพระพุทธเจ้านั้นมีความเป็นเหตุเป็นผล และไม่เป็นเหตุเป็นผล กล่าวคือในข้อที่ ๑ และข้อที่ ๓ นั้น พิจารณาแล้วมีความเป็นเหตุเป็นผลแก่กันดีแล้ว แต่สำหรับข้อที่ ๒ และข้อที่ ๔ นั้น พิจารณาให้ดีแล้วจะพบว่า ไม่มีความเป็นเหตุและเป็นผลแก่กันเนื่องจากในข้อที่ ๒ บุคคลบางคนขณะมีชีวิตอยู่ทำกรรมไม่ดี (อกุศลกรรม) เมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้วจึงไปเกิดในสวรรค์ และข้อที่ ๔ บุคคลบางคนขณะยังมีชีวิตอยู่ทำกรรมดี (กุศลกรรม) เมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้วก็ไปเกิดในทุคติ ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าทรงตรัสให้เหตุผลว่า การที่บุคคลจะไปเกิดในสุคติหรือทุคตินอกจากขึ้นอยู่กับผลบุญแล้วยังขึ้นอยู่กับ

^{๑๗}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๐๐/๓๖๐.

สภาวะจิตก่อนที่จะตาย กล่าวคือเมื่อก่อนสิ้นลมหายใจจิตของบุคคลคิดถึงเรื่องใดก่อนตาย ถ้าเป็นกุศล ก็ไปเกิดในสุคติ ถ้าเป็นอกุศลก็ไปเกิดในทุคติ แต่ถ้าว่าเมื่อหมดกรรมที่ได้รับหลังจากจิตดับแล้ว ก็จะไป เสวยผลกรรมที่ทำไว้ดั้งเดิม ตามที่อธิบายไว้ในวิสุทธิมรรคเรื่องของกรรม ๑๒ ดังนี้

๑. กรรมจัดตามหน้าที่ (กิจจตุกกะ) โดยหน้าที่มี ๔ ชนิด ได้แก่ ชนกรรม (กรรมที่ ก่อให้เกิด เปรียบเสมือนมารดาของทารก) อุปถัมภกรรม (กรรมสนับสนุน เป็นเสมือนพี่เลี้ยงนางนม มีทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดี) อุปปีฬกรรม (กรรมบีบคั้น) และอุปฆาตกรรม (กรรมตัดรอน)

๒. กรรมจัดตามลำดับการให้ผล (ปากทานปริยายจตุกกะ) กรรมให้ผลความรุนแรง มี ๔ ชนิด ได้แก่ คุฏกรรม (กรรมหนัก) อาจิณกรรมหรือพหุลกรรม (กรรมที่ทำจนเคยชิน) อาสันนกรรม (กรรม ที่บุคคลทำเมื่อจวนสิ้นชีวิต) และกตัตตกรรม (กรรมสักแต่ว่าทำ)

๓. กรรมจัดตามกาลเวลาที่ให้ผล (ปากกาลจตุกกะ) กรรมโดยตามกาลเวลาที่ให้ผล มี ๔ ชนิด ได้แก่ ทิฏฐุธรรมเวทนิยกรรม (กรรมที่ให้ผลปัจจุบัน) อุปัชชเวทนิยกรรม (กรรมที่ให้ผลในชาติต่อไป ถัดจากชาติปัจจุบัน) อปรာปรเวทนิยกรรม (กรรมที่ให้ผลหลังจากอุปัชชเวทนิยกรรม) และโหสิกรรม กรรมที่ไม่ให้ผลเลิกแล้วต่อกัน)^{๑๔}

กรรม ๑๒ ประการที่นำมาแสดงนี้ จะเห็นได้ว่า มีกรรมมากมายและหลากหลาย กรรม บางอย่างเป็นชื่อตามกาลเวลา บางอย่างทำตามหน้าที่ บางอย่างมีความหนักเบาของการกระทำกรรม นั้น ๆ และกรรมชนิดเดียวกันก็ยังมีผลที่แตกต่างกันไป แล้วแต่เจตนาที่กระทำกรรมนั้น กรรม บางอย่างยังไม่ให้ผลก็กลายเป็นโหสิกรรมไปก็มีจนกระทั่งหมดเวรหมดกรรมแก่กันไป

ดังนั้น บุคคลที่ตายไปแล้วจะไปเกิดในภพภูมิใดก็ตามก็ย่อมขึ้นอยู่กับการกระทำในครั้งที่มี ชีวิตอยู่และผลของกรรมที่กระทำนั้นไม่ว่าจะดีหรือชั่วก็ยังติดตามไปเหมือนเงาตามตัว จากความเป็น เหตุเป็นผลของหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาในเรื่องอริยสัจ ๔ และปฏิจาสัมปบาท จะเห็นได้ว่า มีความสอดคล้องกับหลักการเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดของพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในจุฬาม- วิภังคสูตร มหาจุฬามวิภังคสูตร ตามที่ได้ยกตัวอย่างมาแล้วนั้น การเวียนว่ายตายเกิดของบุคคลหรือ สัตว์ที่เกิดในสังสารวัฏนั้น เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมและดำเนินไปตามหลักเหตุและผล ด้วยเหตุผล ที่กล่าวมานั้น ก็คือ การทำกรรมของแต่ละบุคคล หากบุคคลใดสร้างกรรมดีไว้ในชาติปัจจุบัน ก็จะเป็น เหตุให้ในชาติต่อไปได้รับผล คือ เกิดในสุคติภพ และหากบุคคลใดสร้างกรรมชั่วเอาไว้ ก็จะเป็นเหตุให้ ในชาติต่อไปได้รับผลคือเกิดในทุคติภพ แต่ถ้าบุคคลไม่มีความเชื่อเรื่องของภพชาติ การเวียนว่ายตายเกิด ก็ส่งผลให้ความเชื่อเรื่องของกรรมที่ให้ผลข้ามภพชาติ กรรมที่เกิดจะไม่มี ความหมายทันทีซึ่งความเชื่อ เรื่องการเวียนว่ายตายเกิดนี้ไม่สอดคล้องกับความเชื่อของศาสนาคริสต์และอิสลาม ที่มีความเชื่อแบบ

^{๑๔}ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ รัตนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, หน้า ๙๙๙-๑๐๐๑.

เทวนิยม คือ เชื่อในพระเจ้าว่าเป็นผู้สร้างและผู้ทำลาย และความเชื่อเรื่องชาติก่อนหน้า ชาติต่อไปไม่มี เมื่อตายแล้วทำความชั่วก็ถูกจองจำอยู่กับชาตานหรือตกนรก แต่ถ้าทำความดีก็จะได้ไปอยู่ในอาณาจักรของพระเจ้าหรืออยู่กับพระเจ้า ความเชื่อเหล่านี้มีความแตกต่างจากความเชื่อในพระพุทธศาสนา

๓.สรุป

มนุษย์มีความรู้ก่อนที่จะมีประสบการณ์ ความรู้บางอย่างติดตัวมาแต่กำเนิดโดย ไม่ต้องเรียนรู้มาก่อนก็สามารถมีความรู้นั้นได้ เช่น ความรู้ในคณิตศาสตร์ เป็นต้น แต่ความรู้ดังกล่าวไม่ได้เป็นความรู้จากชาติก่อนหน้า หลักการเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดของพระพุทธเจ้าก็สอดคล้องกับหลักการของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และเต๋า ที่มีความเชื่อว่าถ้าหากยังไม่ถึงจุดสูงสุดของศาสนาแล้วบุคคลก็ยังคงเวียนว่ายตายเกิดต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุดจนกว่าจะถึงจุดหมายสูงสุดของศาสนานั้น ๆ ถ้าเป็นศาสนาพุทธ จุดหมายสูงสุด คือ นิพพาน (ไม่เวียนเกิดเวียนตายอีก) ศาสนาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู จุดหมายสูงสุดก็กลับไปอยู่กับพระเจ้า (กลับไปเป็นส่วนหนึ่งของพรหม) ศาสนาเต๋า จุดหมายสูงสุด คือ การจากโลกนี้ไปสู่โลกวิญญาณอันเป็นนิรันดร์ที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เซียน การที่จะเขาถึงสุขนิรันดร์นั้นก็ต้องเขาถึงเต๋า ถ้าหากยังเข้าไม่ถึงเต๋าก็ยังคงเวียนว่ายในวัฏสงสารเกิดตายต่อไป การเวียนว่ายตายเกิดจึงเป็นไปตามหน้าที่แห่งการกระทำที่เรียกว่ากรรมนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

ปรีชา ช่างขวัญยืน. การใช้เหตุผล. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

ประยงค์ แสนบุราณ. ตรรกศาสตร์เบื้องต้น. ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.

กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

_____ พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระพุทธโฆสเถระ รจนา. คัมภีร์วิสุทธิมรรค. สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพลส จำกัด, ๒๕๖๐.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน. พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ตรวจชำระ พระคันธसारิกวังค์ แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐสวดปิฎก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏ

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๖๒ ๓๖

ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

วัชระ งามจิตรเจริญ. **พุทธศาสนาเถรวาท**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา,
๒๕๕๖.